

Skulptor senki

(Srđan Vučinić, „Siromah Jorik: Miloš Crnjanski (radio-drama)“, *Nezajaz: drame i druge priče*, Književno društvo Hiperboreja, Beograd, 2013)

*Samo ja u senci ostajuć gorim,
kada sa sveta sunce zrake skida:
drugi uživa, mene patnja kida,
na tlu ničice, jad i plač me mori.*¹

*Ja više volim onog Mikelandela, u kom je Roden video skulptora senki.*²

Radio-dramu *Siromah Jorik: Miloš Crnjanski* Srđana Vučinića moguće je odrediti kao gusto intertekstualno tkanje, mrežu aluzija, reminiscencija i (prikrivenih) citata. Dvodelni naslov, ogledalne strukture, u interpretativno polje uvodi Šekspira i Crnjanskog. Drama *Hamlet* Viljema Šekspira, autobiografski zapisi Miloša Crnjanskog („Komentari uz *Liriku Itake*“), poslednje obimno i nedovršeno delo ovog autora (*Knjiga o Mikelandelu*), „Apoteoza“ (iz *Priča o muškom*) i „Lament nad Beogradom“, dozvani su u harmonično saglasje, tragom poetike i estetike sumatraizma, koja počiva na fuziji bliskog i dalekog, sadašnjeg i prošlog, prisutnog i odsutnog. Motiv smrti jedan je od važnijih činilaca kompozicionog plana Vučinićeve drame. Već prva scena, koja naizgled obiluje dinamizmom (kretanje voza za Veneciju), obeležena je ovim motivom, budući da je broj putničkog voza 1977, zapravo, godina smrti Miloša Crnjanskog, kao što je i završna scena sva u znaku nepoznatog i nedokučivog, pri čemu „Jedina sreća u ljudskom životu jeste: da se budućnost ne zna...“. Radnja drame

¹ Mikelandelo Buonaroti, *Uživam u snu, u kamenu više (odabrani stihovi)*, izbor, prepev, beleške i pogovor Milana Piletić, PAIDEIA, Beograd, 2008, str. 5.

² Miloš Crnjanski, *Knjiga o Mikelandelu*, priredio Nikola Bertolino, Zadužbina Miloša Crnjanskog, Beograd, 1998, str. 42.

smeštena je u decembar 1940. godine, dakle u vreme Drugog svetskog rata, koji postaje tamna pozadina (dočarana posredno, preko novinskih vesti i(li) komentara konduktera) na kojoj se ocrtavaju figure protagonista. Isti motiv (smrt) javiće se u razgranatoj retrospekciji Miloša Crnjanskog (glavnog junaka drame), kroz sećanje na smrt majke, oca i drugova, vojnika u Prvom svetskom ratu. Zlokobno ukazivanje na činjenicu da je egzistencija, hajdegerovski rečeno, bivstvovanje prema smrti, javlja se u naizgled uzgrednom komentaru neobičnog konduktera (rezonera): „Dal’ ovako il’ onako, ali svejedno – u susret smrti idemo. Ne treba tu misao da izbegavamo. Jel’ da, moj gospodine, jel’ da?“. Miloša Crnjanskog, hipersenzibilnog melanholičnog umetnika³, rimski prijatelji na voz ispraćaju rečima: „U Veneciji treba da brinete o vašoj divnoj ženi, a ne o senima mrtvih...“. Takođe, u samom naslovu drame jasna je aluzija na motiv smrti, ostvarena figurom Jorika – upokojenog kraljevog lakrdijaša, čija lobanja u *Hamletu* izaziva spoj tuge i gađenja. Motiv smrti blizak je, kako podseća Miloš Crnjanski, motiv sna. Pišući o Mikelandelu, Crnjanski ističe kako ovaj renesansni umetnik „...vanredno izražava, u kamenu, san, koji su Grci i Rimljani smatrali vrlo bliskim, smrti“⁴, dodajući: „SAN u Mikelandelovim skulpturama – mesto smrti – rigor mortis – može se zapaziti, uvek“⁵. U Mikelandelovoj poeziji, koju je Crnjanski veoma cenio i o kojoj je sa divljenjem i ushićenjem, poslednjih godina svog života pisao, mogu se pročitati i ovakvi stihovi „Ko se rodi, k smrti dođe, / vreme beži, sunce preči / da se bude, a ne prođe“⁶. Motiv sna, u sprezi sa motivom smrti, centralno je mesto Vučinićeve

---

³ Potrebno je napomenuti kako je melanholija glavna odlika stvaralaštva (i karaktera) Mikelandela Buonarotija, na čemu Crnjanski insistira u *Knjizi o Mikelandelu*: „A što se tiče Mikelandelove melanholije, meni se čini mnogo veća, nego ta njegova, izvikana terribilità.“ Videti: Miloš Crnjanski, *Knjiga o Mikelandelu*, priredio Nikola Bertolino, Zadužbina Miloša Crnjanskog, Beograd, 1998, str. 18.

⁴ Ibid, str.158.

⁵ Ibid, str. 47.

⁶ Mikelandelo Buonaroti, *Uživam u snu, u kamenu više*, str. 19.

drame - u vozu za Veneciju Crnjanskog, u polusnu, muči tama podsvesti, predočena oniričko-halucinantno-fantazmagoričnim slikama deformisane stvarnosti i sećanja. San se ujedno javlja kao načelo kompozicije (čije su odlike isprekidanost i fragmentarnost), kao modus povezivanja motiva (pri čemu dominira asocijativnost), ali i kao vid (auto)karakterizacije junaka (Miloša Crnjanskog). Zvučnu podlogu sna sačinjavaju sugestivne auditivne senzacije, raspoređene gradacijski - od vetra, koji „podseća na nečije jecanje, na plač bebe“, preko izobličjenih glasova konduktera i rimskih prijatelja, piska lokomotive, koji se pretvara u „tihi, šaputavi glas majke“, crkvenih zvona i pojanja na crkvenoslovenskom, majčinog uzvika „Miloše, Miloše!“, kuckanja železničara po točkovima voza koje postaje očevo kuckanje po mrtvačkim sanducima, vriska bebe i zvuka prevrtanja dečjih kolica, naricanja, glasova trahomaša, ženskih, sladostrasnih uzvika, do škripe i survavanja „kao da se čitav voz pretvorio u dečija kolica, kao da se i on, sa svim vagonima, survava u ambis“ (pri čemu, uzlazna linija preteće auditivnosti čini jasan kakofonijski klimaks). Skup raznorodnih tekstova, objedinjenih u *Knjizi o Mikelandelu*, povezuje činjenica da je u pitanju dijalog, ili, kako ga Crnjanski naziva, „trijalog“. Ovaj polifonijski književni oblik, po svojoj strukturi, nalikuje Vučinićevoj drami, ostvarenoj interferencijom mnogostrukih diskursa, pri čemu se vrhunac poliloške snage umetničke reči dostiže u snu Miloša Crnjanskog, kao arealu lišenom kauzalne i racional(istič)ne logike i psihotopu otvorenom za slobodno mešanje književnih tekstova. Jezivi vod trahomaša: „Gnoj im se cedi iz očiju, poslali ih poluslepe na ruske topove...“, poznat još iz „Komentara uz *Liriku Itake*“ Miloša Crnjanskog: „Trahom je strašna, prilepčiva očna bolest, poreklom iz Egipta, koja je među sirotinjom u Podunavlju, u ono vreme, bila jako raširena. (...) Austrija je i tu bolest smatrala kao simuliranje marodera i slala je na bojišta i inficirana odeljenja“⁷, javlja

---

⁷ Miloš Crnjanski, *Komentari*, u: „Poezija“, Novi Sad, Matica srpska, 1966, str. 150.

se i u snu Crnjanskog, junaka Vučinićeve drame, povezavši, na taj način, motive smrti i bolesti. Motiv bolesti bitan je u dočaravanju lika oca Miloša Crnjanskog: „Da, Mićo, sine....umreću uskoro. [...] Eto, odustao sam da se operišem.“, koji sinu poručuje „Treba umeti umreti. Da, sine...“, što je, nanovo, aluzija na identične reči i scene (izbora mrtvačkog sanduka i kupovine meda) iz *Komentara uz Liriku Itake*: „Veli, neće da je uznemirava. [majku, prim. M. Č.] Treba umeti umreti. [...] U Ilanči je posle toga posetio pčelara, koji je vršio i zanat kovača i tesača mrtvačkih sanduka. Moj otac je izabrao sebi sanduk, kuckajući ga, štapom od višnjevog drveta“⁸. Motiv senke variran je u Crnjanskoj *Knjizi o Mikelandđelu* u vidu parafraze Rodenovog zapažanja o Mikelandđelu kao „skulptoru senki“, u dočaravanju Mikelandđelove iznurenosti pri radu na grobnici Mediči: „Radeći tu kapelu, bio se pretvorio u senku“⁹, vrlo retko (svega jednom) u prikazu mecene kao meduze: „...koja ima silu, da naređuje, da poručuje, ne samo skulpture, nego i misli i osećanja. To je senka, koja prati svakog. Mikelandđela, prati senka, papa“¹⁰, da bi ovaj niz zatvorio efektnim rečima o prirodi stvaralačkog čina „Rad umetnika prati – po mom mišljenju – sa ushićenjem, samo njegova senka“¹¹. Vučinićevog junaka Crnjanskog, kao senka prati njegova prošlost, nad njime se, u sadašnjosti, nadnosi senka Drugog svetskog rata, koji se zahuktava, dok budućnost (do) nosi senku nesigurnosti i neizvesnosti. Boraveći na granici sna i jave, i sâm Crnjanski postaje čovek-senka, kojeg rimski prijatelji, u polusnu, opominju „I ne zanosite se više tom vašom Hiperborejom. Ni Mikelandđelom, ni Tiberijem, ni materama njihovim... Sve su to utvare... (šapću mu na uvo) Seni, čujete, s-e-n-i...“, ponavljajući deo stiha iz „Lamenta nad Beogradom“: „Ombre... ombre... ombre.“ Potrebno je,

---

⁸ Ibid, str. 115.

⁹ Miloš Crnjanski, *Knjiga o Mikelandđelu*, str. 175.

¹⁰ Ibid, str. 148.

¹¹ Ibid, str. 179.

na ovom mestu, podsetiti da i Mikelandđelo ljude označava kao „dim na vetru, sen na suncu.“¹² Topos sveta kao pozornice uzrokuje rascep bića i raspolučenost između autentične egzistencije i maske, marionete, gotovo bi se moglo reći, senke, te se i Crnjanski kondukteru obraća „Ti, arlekinu na šinama...“, dok kondukter (auto)ironijski konstatuje „Izvin’te, al’ kako onda mi komičari na tim daskama da opstanemo? To ja vas pitam, moj gospodine. Da l’ vredi ovo l’ko da se blesavimo, a?“. Najveća senka koja prati kako Crnjanskovog Mikelandđela, tako i Vučinićevog Crnjanskog, bila bi senka porekla, majčina sen. Nedostatak pouzdanih podataka o Mikelandđellovoj majci nagoni Crnjanskog da se zapita „Lionardo je dete ilegitimno. Možda je to i Mikelandđelo bio?“¹³. Kompleks otac : sin, poznat još iz ekspresionističkih dramskih i prozних tekstova, Crnjanski transformiše u kompleks majka:sin, na tragu Frojdovih postavki o Edipovom kompleksu, za koji Crnjanski zna, ali odbija (makar eksplicitno) dosledno da ga sledi. Moguće nezakonito poreklo Mikelandđela, odrazilo se, prema Crnjanskom, kako na njegove skulpture (lik majke u Bogorodicama), tako i na stihove o tami rođenja. Odnos samog Crnjanskog prema majci, grižu savesti zbog propuštanja trenutka njene smrti: „Eto, svaki seljak može da se nađe kraj odra svojih roditelja, a ja kraj tvoga ne mogu“, kao i podsećanje na njenu bezrezervnu ljubav: „Materinsku ljubav nije niko izmislio, ona je tu, kao zvezde na nebu...“, služeći se obilato „Komentarima uz *Liriku Itake*“, Srđan Vučinić upotrebljava pri modelovanju glavnog lika svoje drame. Mnoštvo biografema uspešno je inkorporirano u postupke karakterizacije lika i konstrukciju načina funkcionisanja njegove podsvesti. Stepen identifikacije i momenat autoprojekcije, povodom *Knjige o Mikelandđelu*, zapazili su mnogi kritičari, pa tako čitamo: „On (Crnjanski, M. Č.) voli da piše o Mikelandđelu, on voli svoja osnovna pitanja koja postavlja o renesansnom džinu, a ukoliko ta pitanja

---

¹² Mikelandđelo Buonaroti, *Uživam u snu, u kamenu više*, str. 19.

¹³ Miloš Crnjanski, *Knjiga o Mikelandđelu*, str. 12.

postavlja stalno iznova, i stalno iznova na njih odgovara, to je zato što su to, u stvari, pitanja o njemu, Crnjanskom...“¹⁴ . Problem rođenja u braku bez ljubavi, kojim se Crnjanski približava Andersenu, Kjerkegoru, Ibzenu i Strindbergu, kao psihološku potku lika, upotrebljava i Vučinić, kada u (polu)san Crnjanskog unosi reči rimskih prijatelja „Udata je, već ostarela devojka, za propalog činovnika, udovca iz Ilanče... Miraz mu je trebao, a ne žena... Da otplati kockarske dugove, da, da...“. Za kraj, valjalo bi napomenuti kako je motiv mrtvačke lobanje variran u Vučinićevoj drami nekoliko puta, počevši od naslovne aluzije na početak petog čina Šekspirovog *Hamleta* („Siromah Jorik“), preko Mikelandelove slike, opisane u epigrafu drame, do Crnjanske „Jedne mrtvačke lubanje“, koju je, još kao đak, naslikao, kako bi se oslobodio krivice zbog nehomičnog ubistva brata.¹⁵ Kontrapunkt patosa i ironije, kao bitno obeležje celine opusa Miloša Crnjanskog, u drami Srđana Vučinića, postiže se smenom jave i sna, svesti i podsvesti, svetla i tame. Upravo fuzija svetla i tame iznedrila je diskurs-senku (dramu *Siromah Jorik: Miloš Crnjanski*), koji je efektno modelovan (izvajan) od niza prethodnih diskursa, te i (implicitnog) autora ove radio-drame možemo metaforički označiti skulptorom senki.

---

¹⁴ Nikola Bertolino, „Pogovor“, u: Miloš Crnjanski, *Knjiga o Mikelandelu*, str. 663.

¹⁵ Ovaj moment sadržan je i u Crnjanskovim „Komentarima“: „Učio sam i slikarstvo, privatno, kod jednog profesora. Moja slika uljana, *Jedna mrtvačka lubanja*, bila je na izložbi škola.“ Videti: Miloš Crnjanski, „Komentari“, u: *Poezija*, str. 116.